

Hans Otto Roth feljegyzése a romániai németek és magyarok kapcsolatáról (1926)*

A trianoni békeszerződés következtében az utódállamokba került magyarság politikai képviselőtének megszervezése jelentős feladat volt mind a budapesti kormányzatok, mind a helyi magyar kisebbség számára. A Romániában, Jugoszláviában, Csehszlovákiában kiépülő új hatalmi struktúrák eltérő mozgásteret adtak a kisebbségek politikai képviselőtére. Mivel azonban mindhárom ország erősen centralizált kormányzással bírt, kézenfekvőnek tűnt kisebbségi blokkok létrehozása, hogy minél több parlamenti mandátumot tudjanak megszerezni. A magyar kisebbségek számára a leginkább járhatónak tűnő út a helyi német kisebbségekkel történő szövetkezés lehetett volna. Ám ahogy már a megfogalmazásból is kitűnik, ez sokkal inkább elvi lehetőség volt, és nem igazán vált gyakorlattá.

Románia Magyarországtól elcsatolt részein a magyar–német együttélés már sok évszázados múltra tekintett vissza, de a 19. századtól kialakuló modern nacionalizmusnak, az 1848/49-es sebtől pedig annak védekező jellegének, majd az egységes Németország létrejöttének köszönhetően ez a kapcsolat korántsem volt feszültségmentes. Ezen előzmények után csak a reálpolitikai folyamatok tisztánlátását nélkülöző emberek csodálkozhattak az 1919. január 8-i medgyesi gyűlés eredményén, ahol a szászok kinyilvánították csatlakozásukat Romániához.¹ Bár a magyar közvélemény hajlamos volt azt hangoztatni, hogy csak egyes szász vezetők – mindenekelőtt Rudolf Brandsch – áruháza vezetett a kialakult helyzethez, mert az erdélyi németek magyar érzelműek. Részben ez valóban így volt, döntően azonban mégsem. Az együttműködést nehezítette még az a körülmény is, hogy a weimari külpolitika a térség német közösségeit arra ösztönözte,

* A tanulmány az OTKA PD 112304 számú projekt keretében készült. A szerző az MTA TK Kisebbségkutató Intézet tudományos munkatársa.

¹ Hangsúlyoznunk kell, hogy ekkor csak a szászok nyilvánították ki csatlakozásukat Romániához, 1919 őszére azonban a romániai németek egy közösségként jelentek meg. 1919 szeptemberében a romániai németek közös összejövetelt tartottak Temesvárott, kötelező pártprogramot fogadtak el, amelyben elismerték a gyulafehérvári határozatokat. Az 1919. november 6-án megtartott 4. sz. segesvári szász gyűlésen a medgyesi nyilatkozatot megerősítették és a temesvári pártprogram szellemében a „nagyromániai németek” számára követelték kisebbségi jogaikat. Lásd: Szász, 1927, 279. A segesvári gyűlés határozatát lásd: *Quellen*, 1976, 268–271. Hiba lenne azonban mindebből arra következtetni, hogy a romániai németek egységes, valós politikai, kulturális közösséget alkottak volna. Történeti gyökereik különbözőségeiből adódó törésvonalak voltak az erdélyi szászok, a bánáti és a szatmári svábok között. A századfordulóra erősen asszimilálódó szatmári svábok többsége gyanakodva figyelte az odaküldött szász vezetők erősen germán nacionalista törekvéseit.

hogy a mindenkor regnáló kormánypárttal keressék az együttműködést, és óvakodjanak a többi kisebbségtől, különösen a magyartól, mert az veszélyes lehet rájuk nézve.

Ilyen körülményekkel terhelt kellett valahogyan utat keresni egymáshoz a romániai magyar és a német kisebbség között. Mindezt csak a sérelmi politika túlhaladásával lehetett megtenni. Ez a túlhaladó politikai attitűd a romániai magyar kisebbségi elitben sokkal inkább megvolt, mint Budapesten. Mind a magyar, mind a német kisebbség politikai elitjében megvoltak azok a személyek, akik erre képesek voltak. Egy lényeges különbség azonban volt: míg a romániai németek már gyakorlottak voltak a kisebbségi léthelyzetben, rendelkeztek azokkal a tapasztalatokkal, amelyek egy ilyen léthez szükségesek, a magyar kisebbség, a trianoni sokk után felocsúdvá, e téren még csak gyerekcipőben járt.²

Magyar oldalról az első kapcsolatfelvételi kísérletek 1921–1922 fordulóján történtek és mindennek apropóját az 1922-es parlamenti választások adták.³ Bár a szászok – joggal – felrötták a magyaroknak a belső megosztottságot (ezt majd a forrásból is láthatjuk), igazából ők is megosztottak voltak. Az egyik irányt Rudolf Brandsch képviselte, aki nagyon céltudatosan a német öntudat erősítését tartotta lényegesnek és a román kormánnyal sem kereste a kompromisszumokat. A másik irányt pedig Hans Otto Roth neve fémjelezte, aki a kisebbségi jogok érvényesülésének lehetőségét a kompromisszumos politikában látta.⁴ Ebből adódóan a magyarokkal tárgyaló fél Hans Otto Roth volt. 1922-ben még nem látta értetnek a helyzetet az együttműködésre, de a későbbiekben elképzelhetőnek tartott valamifajta kapcsolatot. Iuliu Maniu ugyanakkor figyelmeztette: „Figyelmeztetem Önt, hogy mi mindenkor honorálni fogjuk a szászok jogos kívánságait, de ha megkísérelnék a magyarokkal való együttes akciót, eltiporjuk Önöket.”⁵ Roth pedig elismerte, hogy a román kormány már eddig is tett a szászoknak engedményeket.

Ezt követően a magánoktatási törvény és annak előzményei, a vallásügyi kérdések, az agrárreform végrehajtásának visszasságai adtak volna alkalmat a közös érdekképviseletre, azonban ez sem történt meg. Így jutunk el 1925/1926 fordulójához, ami közölt forrásunk lényegi elemének ideje, az 1926. februári közigazgatási választások előkészítésének története.

A forrás a berlini Külügyi Hivatal levéltárából származik, a budapesti követség iratai között található.⁶ Ennek ellenére a forrás mindkét része Bukarestben íródott. Hans

² És még ezzel együtt is előnyben voltak e téren a csehszlovákiai és a jugoszláviai magyarokkal szemben, mert Erdély hosszan tartó különállósága kitértelt egy tipikusan erdélyi magyar létet, de a Felvidék, Kárpátalja és a Délvidék esetében erről nem beszélhetünk.

³ TILKOVSKY, 1983, 1100.

⁴ Hans Otto Roth és Rudolf Brandsch gondolkodásmódjának, politikai szerepvállalásának összevetését lásd: OROSZ, 2016.

⁵ MNL OL K63 230. cs. 27/4. t. 454/1922 410. f. Hory András bukaresti ügyvivő jelentése a külügyminisztériumnak

⁶ PA AA RAV Budapest 36. Ungarische und sonstige Minderheiten 1923–1926. Az iratnak több példánya is van és fennmaradt másutt is, mint pl. PA AA R 73651 levéltári egység alatt – hivatkozva: EILER, 2017, 43.

Freytag bukaresti német követ 1926. március 17-én küldött jelentést a Külügyi Hivatalba, melyhez csatolta Hans Otto Roth 1926. március 15-én írt feljegyzését a magyarok és a szászok kapcsolatáról. Freytag jelentéséből kiderül, hogy 1925-ben Bethlen István miniszterelnök több alkalommal is felkereste a budapesti német követet, Johannes von Welczeket, báró Villani Frigyes bukaresti magyar követ pedig Freytagot, hogy a két kisebbség között jöjjön létre együttműködés. Fraytag abból a célból küldte el Berlinbe Roth feljegyzését, hogy onnan továbbítsák a budapesti német követnek. Ugyanakkor határozottan állást is foglalt, hogy nagyon óvatosan kell eljárni a magyarokkal.

Hans Otto Roth feljegyzése erre minden alapot meg is adott. A szász vezető először számba vette, hogy hogyan alakult a két kisebbség kapcsolata 1919-től kezdődően, majd részletesen tárgyalta az 1926-os közigazgatási választások előtörténetét az együttműködést illetően. A forrásból kitűnik, hogy Roth rendkívül jól tájékozott volt, igaz, néhol egy-két dátumot elvétett. Az is világosan kiderül, hogy az Országos Magyar Párt (továbbiakban OMP) és a liberálisok közötti tárgyalások jó ideig titkosak voltak, a szász vezető ezekről mégis jól értesült. A sajtóban a tárgyalások tartalma ugyan már 1926. február első napjaiban napvilágot látott, az a részletesség, ahogy Roth leírta ezek történetét, nem arra vall, hogy pusztán a sajtóból szerezte volna információit. Ennek hátterében véleményem szerint az OMP belső megosztottsága áll, mert tudjuk jól, hogy a párt vezetői más-más konstellációban kívántak együttműködni és a szászokkal való megegyezést különösen fontosként kezelték néhányan. Bár a liberálisokkal való paktum nem jött össze, és ennek ellenére a közigazgatási választásokon a magyar eredmények jónak mondhatók, mégis Hans Otto Roth is világosan látta, hogy az OMP vezetősége tulajdonképpen csapdahelyzetbe került, amiért a liberálisokkal való szövetség keresése közben Ugron István pártelnök felmondta az Averescu Nemzeti Pártjával kötött 1923-as csucsai paktumot. Ugyanis 1926. március 27-én a liberális kormány lemondott és a választások eredményeként Averescu került kormányrúdhöz. Ugron ezt sem politikailag, sem erkölcsileg nem tudta felvállalni, ezért április 1-jén lemondott és az elnöki posztot gróf Bethlen György vette át. Az ő politikai érzékének, személyiségének érdeme, hogy helyre tudta állítani Averescuékkal a megállapodást.

Hans Otto Roth feljegyzése számunkra azért rendkívül tanulságos, mert beleláthatunk abba, hogy német szemszögből hogyan is nézett ki a magyar részről addig is és azután is szorgalmazott együttműködés lehetősége. És bár 1927-ben létrejött egy választási kartell a két kisebbség között, szorosabb együttműködésre a két világháború közötti időszakban nem került sor.

Az eredeti forrás gépelt szöveg, az átírást szöveghűen végeztük a nyilvánvaló elütési hibák javításával, ám a korabeli helyesírás megtartásával.

Hans Freytag⁷ jelentése a német Külügyi Hivatalnak 1926. március 17.

Mehrfach im Laufe der letzten Jahre ist der ungarische Ministerpräsident⁸ an meinen Kollegen in Budapest⁹ und der hiesige ungarische Gesandte¹⁰ an mich heran getreten mit der Anregung, die deutsche Minorität sollte doch enger mit der ungarischen in Rumänien zusammen arbeiten. Es wurde daran anknüpfend immer darauf hingewiesen, daß das für die deutsche Minorität in Ungarn von Nutzen sein werde.¹¹

In der Anlage beehre ich mich, eine Aufzeichnung des Vorsitzenden der Deutschen Partei im rumänischen Parlament über die Gestaltung der Beziehungen zwischen der deutschen und der ungarischen Minorität im Laufe der letzten Jahre einzuzeichnen. Es zeigt sich daraus mit voller Klarheit, daß deutscherseits die Frage eines Zusammenarbeitens vorsichtig und überlegt, aber durchaus zielbewußt behandelt worden ist, während die Haltung der Ungarn eine sehr schwankende und wenig zuverlässige war.

Ich stelle ergebenst anheim, der Gesandtschaft in Budapest Kenntnis von dieser Aufzeichnung zu geben, darf aber dringend bitten, daß dieselbe streng vertraulich behandelt wird.

gez. Freytag

Hans Otto Roth:¹² Unsere Beziehungen zu den Magyarern 1926. március 15.

Der freiwillige Anschluß des sächsischen Volkes an Rumänien, der am 8. Januar 1919 erfolgte,¹³ hatte unsere Beziehungen zu den Magyarern zunächst bis zum Gefrierpunkt erkalten lassen. Erst nach der Unterzeichnung des Vertrages von Trianon und

⁷ Hans Freytag (1869–1954) bukaresti német követ volt 1921 és 1926 között. Az 1918/19-es forradalmak idején Budapesten volt konzul. Lásd: KEIPERT, Maria (szerk.): *Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes 1871–1945*, 1. köt. Paderborn, Schöningh, 2000.

⁸ Gróf Bethlen István – miniszterelnök 1921. április 14.–1931. augusztus 24.

⁹ Az akkori német követ Budapesten Johannes von Welczek (1878–1972).

¹⁰ Báró Villani Frigyes 1925. június 14-től 1928. október 5-ig a bukaresti magyar követség vezetője. Lásd: *Iratok*, 1994, 433.

¹¹ A magyar politika éppen ezen érvét fordítja majd 1930-ban Bleyer Jakab a magyar kormány ellen, amikor azt mondja Bethlennek, hogy majd akkor vállal közvetítő szerepet az utódállamokban lévő németeknél, ha a magyar kormány teljesíti a magyarországi németek követeléseit. Lásd: TILKOVSKY, 1997, 67.

¹² Hans Otto Roth (1890–1953) jogász, politikus. 1919–1938 között parlamenti képviselő, a romániai Német Párt elnöke, frakcióvezetője. Róla szóló monográfia: POPA, 2013.; életrajzát lásd még SCHWOB, 1981, 57–58.

¹³ A medgyesi ülésen az erdélyi Szász Nemzeti Tanács elismerte Erdély egyesülését Romániával. Az ülésen a fő szónok Hans Otto Roth volt. Bővebben lásd: SZÁSZ, 1986, 1721.

der Gründung des sogenannten „Ungarischen Verbandes“¹⁴ begannen die Magyaren unseren Anschluß an Rumänien etwas nüchterner und realpolitischer anzusehen. Die im Herbst 1918 einsetzende deutsche Bewegung unter den Banater Schwaben hatte die Magyaren gefühlmäßig ebenfalls stark berührt. Die Siebenbürger Sachsen spielten dabei – nach Ansicht der Magyaren – die Rolle des gewissenlosen Seelenfängers. Erst allmählich überzeugten sie sich davon, daß die nationale Bewegung im Banat aus den Tiefen eines durch wunderbare Fügung wieder erweckten Volksbewußtseins heraus wuchs und nicht das Werk politischen Ränkespieles war. So entschloß sich die Leitung des „Ungarischen Verbandes“ im Herbst des Jahres 1921 – eigentlich unvermittelt und ohne rechte Überleitung –, unserer Partei den Antrag zu gemeinsamem politischen Vorgehen zu machen. Den Vorschlag übermittelte Baron Samuel Jósika,¹⁵ der frühere langjährige Präsident des ungarischen Magnatenhauses in einem an mich gerichteten Brief. Der Antrag war natürlich nicht weiter konkretisiert. Er kam aber zu jäh und auch der allgemeinen Entwicklung nach zu früh, um zu positiven Ergebnissen zu führen. Immerhin bedeutet er die Einleitung der späteren mannigfaltig ausgestalteten Beziehungen. – Meine Antwort war freundlich und entgegenkommend, ließ aber erkennen, daß ein Zusammengehen vorläufig nur in sehr beschränkten Maße möglich sei und auch in der Form vorsichtig gehalten sein müsse.¹⁶ Das Jahr 1922, in dem die Wahlen für das jetzt zu Ende gehende Parlament abgehalten wurden, fand die Magyaren noch in Passivität und völliger Isoliertheit. Erst das Jahr 1923 brachte die Wendung. Sie wurde herbeigeführt durch die Nöte der praktischen Politik. Die Schulfrage wurde aufgerollt. Im Herbst 1923 gab Angelescu¹⁷ seine berüchtigten Schulverordnungen Nr. 100.088 und 100.090 heraus,¹⁸ gegen die sich die Minderheiten mit ganzer Leidenschaft wehrten. In diesen bewegten Tagen des September und Oktober fanden Bischof Graf Majláth¹⁹ und Bischof Nagy²⁰ den Weg zu uns. Wir hatten mit den Liberalen einen Wahlpakt abgeschlossen, sie waren in Ungnade, fast vogelfrei. Zum erstmal habe ich damals in den inneren Zwiespalt der Magyaren richtig hineingesehen. Der reformierte Bischof Nagy klagte mir beispielweise, daß ihm Bischof Graf Majláth die Einsicht in die Beschwerdeschrift der katholischen Kirche gegen die Angelescu'schen Schulverordnungen verwehre.

¹⁴ 1921. január 9-én alakult meg a Magyar Szövetség kolozsvári tagozata, de csak 1922. augusztus 6-án tartotta meg az alakuló nagygyűlést. A szövetséget ez év októberében be is tiltották. Lásd: OMP, 2003, 24.

¹⁵ Báró Jósika Samu (1851–1923), a dualizmus korában a magyar felsőház utolsó elnöke, a Magyar Szövetség, majd az Országos Magyar Párt elnöke haláláig.

¹⁶ Erről a magyar kezdeményezésről olvashatunk Hory András bukaresti magyar ügyvivő Bánffy Miklós külügyminiszternek 1922. január 18-án írott jelentésében, melyben ismerteti Hans Otto Roth nyilatkozatát a szász–magyar kooperáció nehézségeiről. Lásd: MNL OL K63 230. cs. 27/4. t. 454/1922 410. f.

¹⁷ Constantin Angelescu (1869–1948) oktatásügyi miniszter 1922–1928 és 1933–1937 között.

¹⁸ A 100.088/923 és a 100.090/923 rendeletek tulajdonképpen előkészítői voltak az 1925-ös magánoktatási törvénynek. E két rendelet a kisebbségi elemi és középiskolában is előírta, hogy románul kell tanítani Románia földrajzát, történelmét és alkotmánytanát, és a román nyelvet már az elemi iskola első két osztályában is tanítani kell.

¹⁹ Gróf Majláth Gusztáv Károly (1864–1940) erdélyi római katolikus püspök 1897–1938 között.

²⁰ Nagy Károly (1868–1926) erdélyi református püspök 1918–1926 között.

Bald darauf wurde bekannt, daß Majláth einen großen Teil der von den anderen magyarischen Kirchen leidenschaftlich bekämpften Schulverordnungen angenommen hatte und in seinen Schulen auch schon durchführen ließ. Damit war natürlich auch der Widerstand der anderen magyarischen Kirchen gebrochen. Wir Sachsen haben gegen die Angelescu'schen Schulverordnungen bis zum 31. Dezember 1925, also bis zum Tage des Inslebentretens des neuen Privatschulgesetzes²¹ mit Erfolg passive Resistenz geübt. Die Magyaren sahen im Winter 1923/24 ein, daß sie ihre allgemeine politische Passivität aufgeben und Anschluß an die rumänische Politik suchen müssen. Leider fehlte ihnen gerade damals die einheitliche Führung.²² Baron Samuel Jósika war gestorben und Stefan v. Ugron²³ führte die Geschäfte nur in provisorischer Betrauung. Das ganze Jahr 1924 war erfüllt von Kämpfen um die Führung. In einen Lager standen die Konservativen, meist Adlige und alte Beamte, in anderen die sogenannten Demokraten, ehemalige Anhänger Károlyi's²⁴ und Oszkár Jászi's.²⁵ Das Organ der Konservativen war die Klausenburg²⁶ erscheinende Zeitung „Ellenzék“, dasjenige der Demokraten die „Keleti Újság“. Der Übergang zur aktiven Minderheitenpolitik im sächsischen Sinne wurde besonders von den Demokraten und ihrem Organ, der „Keleti Újság“ gefordert. Ein Versuch Tătărescu's²⁷ im Winter 1923/24, eine Versöhnung mit den Magyaren herbeizuführen, scheiterte an seiner anmassenden Haltung. Er forderte nichts weniger, als die sofortige Entfernung der „Grafen“ von der Führung der ungarischen Partei.²⁸ Mit der Peitsche, mit der wiederholt angedrohten Bestrafung der magyarischen „Irredentisten“ konnte er natürlich nichts ausrichten. Dafür schlossen führende Männer der ungarischen Partei – es ist

²¹ Legea asupra învățământului particular [Magánoktatási törvény] Monitorul Oficial 283. sz. 1925. december 22. A teljes szöveget lásd még: <http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=113> (Letöltés: 2017. július 20.)

²² Az erdélyi magyar politikai elit valóban megosztott volt a tekintetben is, hogy hogyan viszonyuljanak a román pártokhoz. Az úgynevezett „renegátok” a liberális párt jelöltjeként indultak magyarlakta településeken. A liberálisokkal kötendő szövetség híve volt az OMP-n belül Bernády György. Sándor József OMP-s képviselő és Kós Károly is a Iuliu Maniu vezette Erdélyi Nemzeti Pártban majd Parasztpártban vélt szövetségest találni. Az Averescu Néppártjával kötött szövetség bizonyult a legkomolyabbnak, melyben Gyárfás Elemérnek volt lényeges szerepe. Minderről lásd: BÁRDI, 2013, 422–423.

²³ Ugron István (1862–1948) OMP elnöke 1923-tól 1926-ig.

²⁴ Károlyi Mihály (1875–1955) Magyarország miniszterelnöke (1918. október 31.–1919. január 11.), azután köztársasági elnök a Tanácsköztársaság hatalomra jutásáig, március 21-ig.

²⁵ Jászi Oszkár (1875–1957) a Károlyi-kormány nemzetiségügyi minisztere. Ez a mondat világosan mutat rá arra, hogy bár az erdélyi magyar politika erőteljes budapesti befolyás alatt állt, ám akkora ereje mégsem volt, hogy a regnáló magyarországi politikai gondolkodás adaptálódjon Erdélyben. Károlyi és Jászi ekkor már rég emigrációban volt, az egykor velük rokonszenvezők pedig bűnbakoknak számítottak Trianonért.

²⁶ Kolozsvár (ma: Cluj-Napoca, RO)

²⁷ Gheorghe Tătărescu (1886–1957) liberális párti, kisebbségi ügyekkel foglalkozó belügyi államtitkár, majd a '30-as években két ízben is miniszterelnök 1934–1937 és 1939–1940 között.

²⁸ Tătărescu miniszter a magyar politikáról. *Keleti Újság*, 1924. április 13. 3. Az OMP erre határozatlan válaszolt és elutasította Tătărescu vádjait. Lásd: OMP 2003. I/8. sz. irat Jegyzőkönyv a Magyar Párt Intézőbizottságának Kolozsvárt 1924. április hó 14-én délelőtt és délután tartott rendkívüli gyűléséről. 45–50.

nicht mit Wissen aller ihrer Mitglieder geschehen – mit General Averescu²⁹ im Juni 1924 den sogenannten Pakt von Csucsab.³⁰ Das geschah auf Grund der bestimmten Versicherungen Averescu's, daß er noch im Herbst desselben Jahres das Erbe der Liberalen antreten werde. Die für uns interessanteste Bestimmung der Csucsaber Abmachungen besteht wohl darin, daß die ungarische Partei als solche in Siebenbürgen zwar aufrecht erhalten werden sollte, daß die gewählten magyarischen Abgeordneten und Senatoren aber der Parlamentsfraktion der Averescu-Partei beitreten und alle Gesetze der Regierung pflichtgemäss votieren sollten. So waren denn die Magyaren per Kopf in die Opportunitätspolitik hineingesprungen und hatten den Übergang von politischer Passivität zu sklavischer Regierungsgefolgschaft mit einem einzigen Ruck vollzogen. So weit darf die Politik der völkischen Minderheiten in Rumänien nach seinem Dafürhalten aber nie gehen. Der übereilte Schritt der Magyaren beweist nur ihre Ungeübtheit in der Minderheitenpolitik und vor allem den Mangel an geschulter Führung. Averescu kam im Herbst 1924 nicht zur Regierung. Dafür gab Angelescu seinen Entwurf zum Privatschulgesetz heraus. So mussten die Magyaren *volente volente*³¹ in Bukarest doch wieder Fäden anknüpfen. Vor allem war die Aufrechterhaltung des im Herbst 1923 zu Tage getretenen Zwiespaltes in der Minderheitenpolitik selbst für uns alle unerträglich. Unterdessen war Ugron auf dem Parteitag von Kronstadt nach Zurückziehung der Kandidatur Georg von Bernády's³² zum tatsächlichen Präsidenten der Ungarischen Partei gewählt worden. So kam es im Februar 1925 zu einer deutsch-magyarischen Beratung, die im deutschen Abgeordnetenhaus in Bukarest abgehalten wurde und an der ungarischerseits Bischof Nagy, die Abgeordneten Bernády und Sándor,³³ Senator Fülöp³⁴ und Vertreter der magyarisch-katholischen und unitarischen Kirche teilnahmen. Unsererseits waren ausser mir Bischof Teutsch,³⁵ die Senatoren Schullerus³⁶ und Polony³⁷ sowie die Abgeordnete

²⁹ Alexandru Averescu (1859–1938) tábornok, a Néppárt vezetője, három ízben is miniszterelnök: 1918. január–március, 1920–1921, 1926–1927.

³⁰ Csucsai paktum: az OMP és Averescu Néppártja között létrejött megállapodás, melynek lényege az volt, hogy a román párt hatalomra jutása esetén orvosolni fogja a magyar kisebbség sérelmeit, cserébe a magyar párt támogatja őket a választásokon. Hans Otto Roth tévesen írta a paktum megkötésének időpontját. A paktumot 1923. október 31-én ratifikálták Bukarestben. A paktumról többek között lásd: BÁRDI, 2013, 114–128.

³¹ Latin kifejezés, jelentése: akár tetszik, akár nem; akarva-akaratlan

³² Bernády György (1864–1938) az OMP vezető politikusa, de 1930-ban kivált a pártból és megalakította a Polgári és Demokratikus Blokkot. Marosvásárhely polgármestere 1900–1912 és 1926–1929 között.

³³ Sándor József (1853–1945) az OMP egyik alelnöke, az Osztrák–Magyar Monarchia korában budapesti parlamenti képviselő is volt a Szabadelvű Párt színeiben, az EMKE (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület) megalapítója (1885). Lásd még a 16. lábjegyzetet.

³⁴ Fülöp Béla az 1922-es választásokon Temesvárról került a szenátusba.

³⁵ Friedrich Teutsch (1852–1933) erdélyi szász evangélikus püspök, a Német Párt vezetőségi tagja.

³⁶ Adolf Schullerus (1864–1928) az 1919 novemberében létrehozott Német–Szász Néptanács egyik vezetője Rudolf Brandsch mellett. 1919–1926 között bukaresti szenátor.

³⁷ Arthur Polony az 1926-os választásokon Brassó megyéből került be a szenátusba.

ten Kräuter,³⁸ Fritz Connert,³⁹ Arthur Connerth⁴⁰ und Hedrich⁴¹ anwesend. Bischof Nagy stellte impulsiv, wie die Magyaren schon sind, gleich den Antrag zur Schaffung eines Minderheitenblockes. Ich wehrte ab und schlug vor behutsam zu beginnen und erst in den magyarischen Reihen selbst Ordnung zu schaffen. Praktisch empfahl ich, zunächst „Verbindungsoffiziere“ zu bestellen und das Terrain erst allmählich vorzubereiten. Das wurde dann auch einmütig beschlossen. Ich übernahm im Auftrage meiner Partei die Rolle des deutschen „Verbindungsoffiziers“. Die Bestellung des magyarischen „Verbindungsoffiziers“ lies 4 Monate auf sich warten. In der Zwischenzeit ruhten die Verhandlungen.⁴² Unterdessen hatten sich die Magyaren nach Genf gewendet⁴³ – wie sich später herausstellte ohne nennenswerten Erfolg. Bischof Nagy und Abgeordneter Sándor aber hatten sich in Bukarest mit Angelescu in Katzbalgereien eingelassen, die stark nach reiner Provokationspolitik aussahen. Im Juni schliesslich stellte sie mir Abgeordneter Sándor als der von Herrn v. Ugron bestellte ungarische „Verbindungsoffizier“ vor. Eine ungeeignete Wahl hätte nicht getroffen werden können. Abgeordneter Sándor ist der indiskreteste und disziplinloseste Politiker, den die Magyaren in Siebenbürgen haben. Ugron lies mir durch Elemér von Gyárfás⁴⁴ allerdings mitteilen, daß er infolge seiner eigenen Kranklichkeit bloss die Wahl zwischen Bernády und Sándor gehabt habe, daß aber Bernády, der sein scharfster persönlicher Gegner sei, für diese Mission schlechterdings nicht in Betracht komme. Die Betrauung Sándor's hat die Durchführung der Februarbeschlüsse natürlich unmöglich gemacht.⁴⁵ Sie ist mir aber an sich ein neuer Beweis dafür, wie sehr es der ungarischen Partei noch ein einheitlicher Führung und klarer Zielsetzung fehlt. Über den Sommer 1925 ruhten unsere Beziehungen dann ganz. Im September ergriff ich selbst die Initiative.⁴⁶ Die unmittelbare Veranlassung dazu lag in dem Herannahen der Gemeindewahlen. Viel mehr als in der allgemeinen Landespolitik ist die Interessengemeinschaft der Deutschen und Magyaren in der lokalen Politik der Städte und

³⁸ Franz Kräuter (1885–1969) bánáti szász politikus, 1920 óta a román parlament tagja.

³⁹ Fritz Connert a Német Párt vezetőségi tagja.

⁴⁰ Helyesen: Arthur Connerth – szintén a Német Párt vezetőségi tagja.

⁴¹ Hans Hedrich – szintén a Német Párt vezetőségi tagja.

⁴² Közben, 1925. március 7-én az OMP elnökségi ülésén abban születik megegyezés, hogy a szász parlamenti képviselőkkel való megbeszélésen a pártot az elnök képviseli, akadályoztatása esetén az az alelnök, aki a parlamentnek is tagja. Lásd: OMP, 2003, II/1. számú irat 219–220. Majd a május 13-i ülés jegyzőkönyve szerint az OMP különösen iskolakérdésben a szász parlamenti képviselőkkel szoros kapcsolatot tart fenn, és a párt elnöke bejelentette, hogy a magánoktatási törvénnyel kapcsolatban kívánatos lenne a szászokkal együtt a Népszövetséghez fordulni. Sándor József képviselő azonban óvatosságra intett, melyet Hans Otto Roth az iskolai ankét alkalmával tanúsított nem megfelelő magatartásával indokolt. Lásd: OMP, 2003, II/3. számú irat 222–223.

⁴³ 1925. május 6-án az erdélyi magyar püspökök, Majláth Gusztáv, Nagy Károly és Ferencz József a Népszövetséghez fordultak a magánoktatási törvény miatt. Lásd: ΜΙΚΟ, 1941, 52.

⁴⁴ Gyárfás Elemér (1884–1945) az OMP elnöki tanácsának tagja, 1926-tól Csík megye szenátora Bukarestben.

⁴⁵ Vö. a 36. lábjegyzettel.

⁴⁶ Eredeti kiemelés.

Komitate schicksalmässig gegeben. Weichen wir dem Zusammengehen in der Lokalpolitik aus, so treiben wir das Wasser auf die Mühle des gemeinsamen Gegners. Ich will deutlicher sprechen: In Kronstadt⁴⁷ machen die Deutschen 33%, die Magyaren 32% und die Rumänen 34% der Wählerschaft aus. Gehen Deutsche und Magyaren nicht zusammen, so fällt die Führung der Stadt den Rumänen zu. Dieselben Verhältnisse sind in den Städten Sächsisch-Regen⁴⁸ und Elisabethstadt.⁴⁹ Noch viel krasser liegen die Dinge in den Städten Schässburg,⁵⁰ Mediasch⁵¹ und Bistritz.⁵² Dort machen die Deutschen Wähler je 44% der Gesamtwählerschaft aus. 8% bis 11% sind Magyaren, der Rest Rumänen. Ähnliche Hilfe können wir⁵³ den Magyaren beispielweise in Arad und Strassburg a. M. [am Mieresch – M. R.] (Nagyenyed)⁵⁴ leisten. Das wären die rein – materiell-politischen Interessen, die mich im September nach Klausenburg führten. Entwicklungspolitisch war unterdessen auch schon allerlei geschehen. Zunächst war die ungarische Partei durch den Csucsai Pakt – mag man ihn sonst auch wie immer beurteilen – selbst für Rumänen verhandlungsfähig geworden.⁵⁵ Das steigerte sich noch, als die Liberalen im August 1925 gelegentlich der Wahlen für die Landwirtschaftskammern in einer ganzen Reihe von Komitaten Wahlbündnisse mit den Magyaren abschlossen. Als ich im September nach Klausenburg kam, waren die Magyaren schon von den Liberalen und selbst von der Nationalpartei Vorschläge für die Gemeindewahlen gemacht worden. So befand ich mich mit einem Anträgen, die ich den Magyaren stellen wollte, in ausgezeichnete Gesellschaft. Der Augenblick für das Zusammengehen der Minderheiten war gekommen.⁵⁶ Ich traf in Klausenburg mit Ugron und Gyárfás zusammen und machte den beiden Herren in aller Form den Vorschlag, wir möchten uns schon jetzt prinzipiell für ein Zusammengehen bei den Gemeindewahlen aussprechen und uns gleichzeitig verpflichten, vor eventuellen Verhandlungen mit einer rumänischen Partei jedenfalls mit einander Fühlung zu nehmen. Mein Antrag fand freudige Aufnahme und ich verliess Klausenburg in dem Gefühl absoluter Sicherheit. Die Abmachungen wurden in den folgenden Monaten noch brieflich mehrfach bekräftigt. Ich hatte meinerseits noch den Wunsch ausgesprochen, daß wir nach Ausschreibung der Gemeindewahlen

⁴⁷ Brassó (ma: Braşov, RO)

⁴⁸ Szászrégen (akkoriban: Reghinul Săsesc, ma: Reghin, RO)

⁴⁹ Erzsébetváros (ma: Dumbrăveni, RO)

⁵⁰ Segesvár (ma: Sighişoara, RO)

⁵¹ Medgyes (ma: Mediaş, RO)

⁵² Beszterce (ma: Bistriţa, RO)

⁵³ Eredeti kiemelés.

⁵⁴ Ma: Aiud (RO)

⁵⁵ A közigazgatási választásokra készülve merült fel magyar részről, hogy a csucsai paktumot revízió alá kell venni és újra kell tárgyalni Averescuval. Lásd: OMP, 2003, II/7. számú irat 232. Az OMP elnöki tanácsának 1925. október 31-i ülése is erőteljesen tükrözi a vezetők között azt a megosztottságot, amiről Hans Otto Roth a fentebbiekben is írt. Lásd: OMP, 2003, II/9. számú irat 236.

⁵⁶ Eredeti kiemelés. Roth érzései nem voltak alaptalanok. Az OMP elnöki tanácsának 1925. október 31-i jegyzőkönyvéből tudjuk, hogy a szász ajánlattal kiemelten akartak foglalkozni. Lásd: OMP, 2003, II/9. számú irat 236. és 240–241.

die persönliche Föhlung wieder aufnehmen sollten. Die magyarische Presse aber vertrat – ohne dabei vielleicht indiskrete Anspielungen auf die zwischen uns und der ungarischen Partei geflogenen Verhandlungen zu machen – bis in den Januar 1926 hinein, den Standpunkt einheitlicher Minderheitenlisten zwei Tage vor Ausschreibung der Gemeindewahlen fuhr mein Abgeordnetenkollege Fritz Connert zu einem Ball des ungarischen Landwirtschaftverbandes nach Klausenburg. Er suchte Ugron im Auftrage unserer Partei auf und bekräftigte nochmals unsere Vereinbarungen. Auch Graf Georg Bethlen,⁵⁷ der Vizepräsident der ungarischen Partei gab Connert gegenüber neuerdings der Meinung Ausdruck, daß wir bei den Gemeindewahlen unbedingt zusammengehen müssen. Unmittelbar nach Ausschreibung der Wahlen, Dienstag den 26. Februar telegrafierte ich an Ugron und bat ihn, er möchte selbst oder durch Bevollmächtigte die Föhlung mit uns in Bukarest so rasch als möglich aufnehmen. Bis Freitag Abend erhielt ich keine Antwort. Wie ich später erfuhr, war ein rein technische Verzögerung an der Verspätung der Antwort Schuld. Jedenfalls reiste ich Freitag Abend zu einer apolitischen Beratung mit den Schwaben nach Temeswar⁵⁸ und setzte von dort die Reise schon Sonntag Abend nach Klausenburg weiter fort. Als ich am Montag früh in Dreikirchen (Tövis)⁵⁹ auf den von Bukarest kommenden Expresszug umstieg, trat mir in der Wagentüre Herr v. Ugron entgegen. Er kam von Bukarest und hatte dort am Sonntag den Pakt mit der liberalen Partei abgeschlossen.⁶⁰ Tableau! Dabei hatte Ugron meinem Klausenburger Vertrauensmann noch am Sonnabend nachmittag, also am Tag vor Abchluß des Paktes mit den Liberalen, gesagt, daß er am Zusammengehen mit uns unbedingt festhalte. Worauf ist diese plötzliche Wendung der Dinge zurückzuführen? Hat sich Ugron selbst eine Verletzung der mit uns getroffenen Vereinbarung zu Schulden kommen lassen? Ich beurteile die Sache so: Die Magyaren wollten besonders pfiffig sein und beauftragten im Oktober 1925 drei abgesonderte Vertretungen zu Verhandlungen mit den rumänischen Parteien. Eine Delegation verhandelte mit den Liberalen, eine zweite mit Averescu und eine dritte mit der Nationalpartei.⁶¹ Die mit Averescu verhandelnde Vertretung war bald fertig, da die Volkspartei in Siebenbürgen kaum über grössere Cadere verfügt und ein Abkommen mit ihr für die Gemeindewahlen daher gar nicht ernstlich in Frage kam. Die Verhandlungen mit der Nationalpartei, zu der die gegenwärtigen Führer der Magyaren in einem gewissen inneren Gegensatz stehen, nahmen nicht wirklich ernste Formen an. Zunächst deswegen nicht, weil die Nationalpartei mit den Minderheiten auf Grund besonderer politischer Konzessionen grundsätzlich keine Wahlpakete abschliesst und immer nur auf die von ihr in den grundlegenden Be-

⁵⁷ Gróf Bethlen György (1888–1968) az OMP alelnöke, majd 1926. októbertől elnöke.

⁵⁸ Temesvár (ma: Timișoara, RO)

⁵⁹ Ma: Teiuș, (RO)

⁶⁰ Ugron István 1926. február 1-jén felmondta az Averescuval kötött csucsa-i paktumot és a február 17–20-i közigazgatási választásokon közös listán indult a liberális párttal. Lásd: Mirkó, 1941, 56–57.

⁶¹ Ez valóban így volt.

schlüssen von Karlsburg⁶² gemachten allgemeinen Verheissungen verweist. Dann aber auch deswegen nicht, weil der zum Unterhändler bestimmte Abgeordnete Sandor weder bei den Magyaren noch bei den führenden Männern der Nationalpartei genügend Gewicht und Einfluss hat. Dafür war die Abordnung, die mit den Liberalen verhandelte, vom Abgeordneten Georg von Bernády geführt, der noch vor kurzem in der Präsidentenwahl gegen Ugron durchgefallen war und nun mit aller Kraft versuchte Erfolg zu haben, um wieder hochzukommen. Als Unterhändler waren ihm Graf Arctur Teleki, Pal Arpad, dr. Gabanyi und Graf Michael Toldalagy beigegeben.⁶³ Für die Liberalen führte die Verhandlungen Handelsminister Tancred Constantinescu.⁶⁴ Freitag, den 29. Januar kamen sie zum Abschluss⁶⁵ und Graf Teleki berief Ugron telegrafisch nach Bukarest. Die Situation muss einigermaßen wunderbar gewesen sein: Bernády, der bisherige Gegner Ugron's⁶⁶ präsentiert ihm einen Entwurf zum Wahlpakt, in dem den Magyaren ganz grosse politische Zugeständnisse gemacht werden. Vor allen Dingen waren vier Bestimmungen des Paktes von grundlegender Bedeutung. Einmal sollten die Magyaren überall dort, wo sie 20% der Bevölkerung ausmachen, in der Verwaltung und bei Gericht das Recht haben, in erster und zweiter Instanz die ungarische Sprache in Wort und Schrift ungehindert zu gebrauchen. Dann wurde ihnen materielle Unterstützung für die Erhaltung ihrer konfessionellen Minderheitsschulen zugesagt. Weiterhin sollte es in Zukunft das ausschliessliche Recht der Eltern sein, die Volkszugehörigkeit und die Muttersprache der Kinder zu bestimmen. Schliesslich wurden ihnen auch in der Frage der Agrarreform wesentliche Zugeständnisse gemacht. Vor allen Dingen gewährleistete der Pakt den Magyaren aber reine Wahlen für die Stadt- und Gemeinderäte, eine Freiheit, die in Rumänien wahrhaftig nicht zu den Selbstverständlichkeiten des politischen Lebens gehört. Mit einem Wort: Bernády schüttete ein so reiches Füllhorn von politischen Versprechungen vor Ugron aus, daß ihm nichts anders übrig bleibt als zum Pakte Ja und Amen zu sagen. Über unsere Abmachungen zu gemeinsamen Vorgehen sagte mir Ugron nur soviel, daß die liberalen Unterhändler ihm in Bukarest gesagt hätten, die Deutschen seien im Begriff, mit der Regierung auch eine Wahlvereinbarung abzu-

⁶² Gyulafehérvári határozatok 1918. december 1-jén.

⁶³ A liberálisokkal folytatott tárgyalások vezetője Bernády György volt. A párt vezetősége gróf Teleki Arctur, Paál Árpádot, Gabányi Imrét és Toldalaghi Mihályt rendelte mellé még tárgyalópartnernek. A tárgyalást nehezítette, hogy ezzel párhuzamosan folytak a tárgyalások az egyházak és Anghelescu között is a magánoktatási törvénytervezetről és időközben mind a szenátus, mind a képviselőház elfogadta a törvényjavaslatot. Lásd: GYÖRGY, 2006, 76.

⁶⁴ Tancred Constatinescu (1878–1951) 1923–1926 között kereskedelmi miniszter.

⁶⁵ Ez nem ekkor történt. A tárgyalások február első napjaiban még zajlottak, végül a választási paktum létre sem jött, mivel a titkos tárgyalások a sajtóban kiszivárogtak, és a románok ezt sérelmezték. Nem lehet tudni, hogy magyar vagy román részről történt meg az indiszkréción, tény azonban, hogy a Pesti Hírlap 1926. február 4-i számában megjelent egy rövid cikk a hírlap bukaresti tudósítójától 3-i dátumozással, hogy az erdélyi magyarok a kormány jelöltjeit támogatják. Pesti Hírlap 1926. február 4., 2. Egy nappal később a bukaresti Lupta című lapban is megjelent hasonló tartamú hír. *Condițiile pactului maghiarilor cu guvernul*, In: *Lupta*, 1926. február 5., 4. Lásd: GYÖRGY, 2006, 80.

⁶⁶ Ugron ekkor sem támogatta a liberálisokkal kötött választási megállapodást.

schliessen. Diese Nachricht habe ihm die Zustimmung zum Pakt bedeutend erleichtert. In Wirklichkeit hatten wir mit der Regierung gar nicht verhandelt. Mag man die Sache auch noch so ruhig und leidenschaftslos ansehen, eines steht fest: Die Magyaren haben ihre Versprechungen, die sie uns in aller Form gegeben hatten, nicht eingehalten.⁶⁷ Ugron selbst ist daran nicht unmittelbar schuld, da er offensichtlich ein Opfer der von Bernády und Genossen an ihm verübten „Vergewaltigung“ ist. Immerhin ist sein Verhalten ein starkes persönliches Schwächezeichen. Selbstverständlich stellten wir unsere Politik nach dem Klausenburger Refus wieder ganz auf eigene Beine und sind dabei – wie der über erwarteten grossen Erfolg zeigt – geradezu glänzend gefahren. Während wir in den Wahlen mit den Magyaren zusammengegangen, so hätten wir ihnen in Hermannstadt,⁶⁸ Schässburg, Mediasch und Bistritz anstandehalber doch einige Gemeinderatsitze abtreten müssen. So erreichten wir die absolute Mehrheit der Stimmen infolge unserer ausgezeichneten Organisation in allen diesen Städten auch allein und beherrschen die Stadtverwaltung die nächsten 8 Jahre in souveränste Weise. Aber auch sonst hatten die Magyaren wenig Glück. Das Bukarester Blatt „Lupta“ veröffentlichte schon am dritten Februar⁶⁹ den authentischen Text des mit den Liberalen abgeschlossenen magyarischen Paktes, so daß Ministerpräsident Brătianu⁷⁰ sich genötigt sah, die formelle Unterzeichnung des Wahlabkommens zu verweigern. Darauf telegraphierte Ugron am 7. Februar an die Provinzorganisationen seiner Partei, der Pakt sei nicht zustande gekommen und sie sollten nach eigenem Ermessen entweder doch mit den Liberalen gehen oder sich sonst irgendwie einrichten. Das war ein Schildbürgerstückchen. Am 2. Februar erst hatte er ohne Befragung der Parteileitung und des Direktionskomitees den Provinzorganisationen das Zusammengehen mit den Liberalen anbefohlen. Am 7. Februar aber schon überliess er sie sich selbst und legte die Zügel freiwillig aus der Hand. Kluge Leute, wie Gyárfás und Jakabffy haben das Ugron'sche Telegramm in die Tasche gesteckt und niemanden gezeigt, um die Parteidisziplin noch halbwegs zu wahren. Wir haben uns diesen Augenblick der Schwäche zu Nutzen gemacht und mit den Magyaren in Kronstadt ein Wahlbündnis abgeschlossen, das zu einem geradezu glänzenden Siege führte. Ich glaube, der Kronstädter Erfolg wird bahnbrechend wirken.

In grossen und ganzen sind die Magyaren bei den Gemeindewahlen doch mit den Liberalen gegangen. Eine Ausnahme bildet Strassburg a. M. [am Mieresch – M. R.] (Nagyenyed), wo sie allein gingen und durchfielen und Kronstadt, wo sie mit uns siegten. In Lugosch,⁷¹ Karansebesch⁷² und Orawitza⁷³ gingen sie mit der Opposition. Von

⁶⁷ Eredeti kiemelés.

⁶⁸ Nagyszeben (ma: Sibiu, RO)

⁶⁹ Nem február 3-án, hanem február 5-én. Lásd az 59. lábjegyzetet.

⁷⁰ Ion I. C. Brătianu (1864–1927) öt alkalommal volt kormányfő: 1909–1910, 1914–1918, 1918–1919, 1922–1926, 1927.

⁷¹ Lugos (ma: Lugos, RO)

⁷² Karánsebes (ma: Caransebeș, RO)

⁷³ Oravicabánya (ma: Oravița, RO)

grossen Städten haben sie nur in Arad und Neumarkt (Marosvásárhely)⁷⁴ mit den Liberalen gesiegt. Wirkliche Bedeutung kommt aber nur dem Arader Erfolg zu, da die Magyaren in Neumarkt auch allein die absolute Mehrheit haben. Dafür sind sie in Klausenburg, Grosswardein⁷⁵ und Temeswar gegen die Opposition kläglich durchgefallen. Die Klausenburger Niederlage ist besonders schmerzlich für die Magyaren. Die Bilanz der Gemeinderatswahlen ist aber nicht das Entscheidende. Der Kardinalfehler der magyarischen Politik ist vielmehr darin gelegen, daß sie in Wahlbündnis einging mit einer Partei, deren Regierungsmandat schon im Erlöschen war. Was kann einem eine solche Partei in einem Balkanstaat – wo es kein Manneswort und keine verbrieften Rechte gibt – überhaupt noch halbwegs glaubwürdig versprechen? Als mich Maniu⁷⁶ am 3. Dezember⁷⁷ frag, was ich zu den eben in der „Lupta“ veröffentlichten Wahlpakt der Magyaren sage, antwortete ich: „Entweder ist er – wenigstens so, wie er in der „Lupta“ wiedergegeben ist – apokryph oder er stellt den grössten Hereinfall dar, den ich mir politisch vorstellen kann.“ Das letztere war richtig. Der Pakt ist heute schon ein Fetzen Papier. Die magyarischen Unterhändler erschienen zwar nach Abschluss der Gemeinderatswahlen wieder in Bukarest, um die unterbrochenen Paktverhandlungen zu Ende zu führen. Der Erfolg war aber geradezu niederschmetternd. Angelescu, von dem sie die Anweisung der versprochenen materiellen Unterstützung ihrer Schulen verlangten, zeigte ihnen die kalte Schulter und verwies sie an die nächste Regierung. Mit demselben Zynismus wies er auch Gesuche auf Feststellung der Volkszugehörigkeit einer Reihe von Schulkindern ab, die im Sinne des Paktes durch authentische Erklärungen der Eltern hätte bestimmt werden sollen. Die Zulassung der magyarischen Sprache bei der Verwaltung, die als Köder in Arad, Klausenburg und Temeswar während der Wahlen erfolgt war, wurde durch Ministerialverordnung einfach wieder rückgängig gemacht. Der Misserfolg der Magyaren weitete sich allmählich zu einer öffentlichen Blamage aus. Bernády und Genossen reisten aus der Hauptstadt wieder ab. In der magyarischen Presse aber begann eine scharfe Campagne gegen die Paktspolitik. Es stellte sich unter anderen heraus, daß ausser Sándor auch Jakabffy, Gyárfás und der Vizepräsident der Partei, Graf Georg Bethlen gegen den Pakt gewesen waren. Immer häufiger wie die ungarische Presse auf die Richtigkeit der sächsischen Wahlpolitik hin, die sich ganz ausserhalb der rumänischen Parteien bewegt hatte und den politischen Besitzstand trotzdem in allen sächsischen Städten ausgezeichnet zu wahren verstand. So entschloss ich mich, nochmals an Ugron heranzutreten und ihn die entscheidende Bedeutung vor Augen zu führen, die den deutsch-magyarischen Beziehungen für die Entwicklung der Minderheitenpolitik unseres Landes zukommt. Ich betonte natürlich, daß wir nicht bitten kommen. Die Gemeinderatswahlen hätten mit aller Deutlichkeit gezeigt, daß wir es gewohnt sind und auch die Kraft dazu haben,

⁷⁴ Ma: Târgu Mureş, (RO)

⁷⁵ Nagyvárad (akkor: Oradea Mare, ma: Oradea, RO)

⁷⁶ Iuliu Maniu (1873–1953) a Román Nemzeti Párt elnöke, 1932–1933-ban miniszterelnök.

⁷⁷ Itt minden bizonnyal elírás történt. December helyett február a helyes. Lásd az 59. és a 63. lábjegyzetet.

um alle unsere Positionen auch allein zu behaupten. Es handle sich aber augenblicklich um weit mehr. Die Frage der allgemeinen Geltung der Minderheiten sei im Spiele. Und da scheine mir doch, dass die Fehler der letzten Woche in Zukunft nicht mehr wiederholt werden dürften. In Schässburg z. B. haben die Magyaren einen Wahlauf Ruf mitunterschieden, in dem gesagt wird, daß nach Jahrhunderte langer Knechtschaft die Romanisierung der Stadt nun endlich doch zur Durchführung kommen müsse. *Difficile est, satiram non scribere.*⁷⁸ Die Minderheiten dürfen im entscheidenden Augenblicken – mögen sie sonst auch welche Wege immer wandeln – wie das Schwert gegeneinander⁷⁹ ziehen. Auf meinem Brief vom 6. März antwortete mir Ugron sofort und gab die Richtigkeit meiner Argumentation in allen Teilen zu. Sonnabend und Sonntag, das ist am 13. und 14. März in Klausenburg ein abschliessender und in seiner Wirkung bedeutungsvoller Schritt getan worden. Die Ungarische Partei hat in der Sitzung ihres Vollzugausschusses von Sonntag einstimmig die Lösung des Paktes von Csucs und das mit den Liberalen abgeschlossenen Paktes ausgesprochen. Damit ist die Episode der neuesten Paktspolitik endgültig abgeschlossen, und die Entscheidungsfreiheit der Ungarischen Partei wieder hergestellt. Schon die nächsten Wochen werden zeigen, ob die Magyaren Einsicht und Zivilcourage genug haben, um einen Weg zu beschreiten, der zwischen wilden Draufgängertum und serviler Opportunitätspolitik mitten durch führt.

Eine kurze Bemerkung möchte ich meinen Ausführungen noch hinzufügen. Die Magyaren haben uns seit Jahren – offen und versteckt – den Vorwurf gemacht, daß wir den Gedanken des Zusammengehens der Minderheiten feindlich gegenüberstehen. So oft die Frage der Schaffung eines Minderheitenblockes an mich herangetreten ist, habe ich abgewehrt und darauf verwiesen, dass die Zeiten noch nicht reif dafür sind. Es muss sich auch in der Politik alles organisch und erst allmählich entwickeln. Als ich den Zeitpunkt der Verhandlungen aber für gekommen sah, bin ich mit Ernst und grösster Entschiedenheit an die Lösung der Frage herangegangen. Daß gerade die Magyaren dann ausgekniffen sind, nehme ich als Scherz der Geschichte. Immerhin steht heute fest, daß die deutsche Politik in Rumänien konsequent und mit Beharrlichkeit bestimmte positive Ziele zu verfolgen gesucht hat und den Gedanken des Minderheitenblockes bis vor kurzem nur deswegen ablehnend gegenüber stand, weil ihr die Zeit für seine Verwirklichung noch nicht gekommen schien. Für die weitere Entwicklung steht die Notwendigkeit eines gewissen Zusammengehens und ständigen Einvernehmens aber schon heute für alle Teile der Minderheiten ausser Frage. Die deutsche Politik wird selbstverständlich ihre Ziele auch nach dieser Richtung hin konsequent weiter verfolgen. Die Entscheidung liegt aber letzten Endes an der inneren Festigkeit und Bündnisfähigkeit der übrigen Minderheiten unseres Landes.

⁷⁸ A világon oly sok a helytelen dolog, hogy nehéz volna nem gúnyolódni rajtuk.

⁷⁹ Eredeti kiemelés.

Die Frage, wie weit die Rücksicht auf Budapest und die Frankfälscheraffaire⁸⁰ beim Abschluss des zwischen Magyarern und Liberalen zustande gekommen Wahlabkommens mitgespielt hat, möchte ich in Rahmen dieser Aufzeichnungen nicht weiter erörtern.

gez. Dr. Hans Otto Roth

P.S. Das Organ Ugron's „Ellenzék” schreibt in einem Leitartikel über den Pakt, die ungarische Partei sei „belogen worden”. Das Blatt „Keleti Újság” ergänzt diesen Aufsatz mit der charakteristischen Bemerkung: „wir sind Herrn von Ugron hinter Licht geführt worden”. Diese Proben aus der magyarischen Presse beweisen die starke Erregung in ungarische Kreisen.

⁸⁰ Frankhamisítási botrány: 1925-ben tört ki, ám maga az ügy 1923-ra nyúlik vissza. Az ötlet szélsőjobboldali német katonatiszektől származott, akik a békerendszer retorziójaként a francia gazdaságot akarták tönkretenni hamis pénzjegyek nyomtatásával. Ehhez kaptak segítséget a Térképészeti Intézet szakértőitől, köztük Teleki Páltól is, és Bethlen István is tudott róla. 1925 decemberében Amszterdamban letartóztatták a hamis bankókat terítő magyar állampolgárokat és nemzetközi botrány lett az ügyből. Ez Bethlen kormányfői székét is megingatta, de végül nem kellett ezt az árat fizetnie a botrányért.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL K63
OMP
PA AA

Külgügyminisztérium Politikai Osztályának iratai
Országos Magyar Párt
Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes

*

BÁRDI
2013

BÁRDI Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéből*. Csíkszereda, 2013.

Biographisches Handbuch
2000

Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes 1871–1945. 1. Szerk. KEIPERT, Maria. Paderborn, Schöningh, 2000.

EILER
2017

EILER Ferenc: *A kisebbségek kategorizálásának kísérlete, mint politikai fegyver a magyar–német kapcsolatokban*. In: *Regio*, 25. (2017), 1. sz., 41–71.

GYÖRGY
2006

GYÖRGY Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története (1922–1938)*. Budapest, 2006. [doktori disszertáció, <http://doktori.btk.elte.hu/hist/gyorgybela/diss.pdf>. Letöltés: 2017. 07. 22.]

Iratok
1994

Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945. Az iratokat vál., szerk. és jegyzetekkel ellátta PRITZ Pál, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

MIKÓ
1941

MIKÓ Imre: *Huszonkét év 1918–1940*. Budapest, 1941.

OMP
2003

Iratok a romániai Országos Magyar Párt történetéhez. I. Összeáll. GYÖRGY Béla, Csíkszereda–Kolozsvár, 2003.

OROSZ
2016

OROSZ László: *Adalékok a két világháború közötti erdélyi szász politikai gondolkodáshoz*, In: *Historia est lux veritatis. Szakály Sándor köszöntése 60. születésnapján*. I–III. Szerk.

- ANKA László, HOLLÓSI Gábor, TÓTH Eszter Zsófia, UJVÁRY Gábor, Budapest, 2016, II., 123–137.
- POPA
2003
POPA, Klaus (Hrsg.): *Die Rumäniendeutschen zwischen Demokratie und Diktatur. Der politische Nachlass von Hans Otto Roth 1919–1951*. Frankfurt a. M., 2003.
- Quellen*
1976
Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen 1191–1975. Gyűjt. és jegyz. WAGNER, Ernst, Köln–Wien, 1976.
- SCHWOB
1981
SCHWOB, Anton: *Hans Otto Roth*. In: *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, 4. Szerk. BERNATH, Mathias–NEHRING, Karl, München, 1981, 57–58.
- SZÁSZ
1927
SZÁSZ Zsombor: *Erdély Romániában. Népkisebbségi tanulmány*. Budapest, 1927.
- SZÁSZ
1986
SZÁSZ Zoltán: *Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában*. In: *Erdély története III*. Szerk. Uő, Budapest, 1986.
- TILKOVSKY
1983
TILKOVSKY Loránt: *Erdély nemzetiségei és a weimari Németország diplomáciája*. In: *Századok* 117. (1983), 5. sz., 1097–1102.
- TILKOVSKY
1997
TILKOVSKY Loránt: *Német nemzetiség – magyar hazafiság. Tanulmányok a magyarországi németek történetéből*. Pécs, 1997.